

Kako su se Hrvati razvijali pretežno u srednjoeuropskom i mediteranskom kulturnom krugu, svojstven im je specifičan civilizacijski i kulturni rječnik (vjerski život, svakodnevni život u kući i obitelji, odnosi u tradicionalnom društvu, kulinarstvo, obrti i zemljoradnja, posebice pomorstvo i ribarstvo itd., frazeologija). U skladu s pripadnošću srednjoeuropskomu civilizacijskom krugu hrvatski u bogaćenju vokabulara, osobito strukovnih naziva, radije se služi tvorbom s pomoću vlastitih tvorbenih sredstava (pa makar i prema stranim uzorima: kovanice) nego posuđivanjem. Kada je hrvatski standardni jezik posuđivao riječi, posuđivao je najčešće iz češkoga, a koliko je to bilo moguće, izbjegavao je, za razliku od većine hrvatskih pučkih govora, posuđivanje iz njemačkoga, talijanskoga, mađarskoga i turskoga, ili je odatle posuđivao samo iznimno.

Zbog svega toga u većine Hrvata postoji razvijena svijest da standardni jezik nije jednak svakodnevnomu govornomu i razgovornomu jeziku, da nije istovjetan ni s jednim narječjem ili govorom nekoga narječja, nego da je rezultat djelovanja mnogobrojnih jezičnih i kulturnopovijesnih silnica te dugotrajna razvoja na hrvatskome jezičnom prostoru. Odatle i svijest većine Hrvata da se standardni jezik treba sustavno učiti.

U Zagrebu 15. siječnja 2007.

ODNOS JEZIKOSLOVACA I STRUČNJAKA U STVARANJU NAZIVLJA¹

Igor Čatić

 vrijeme svekolikih dramatičnih promjena i sniženja svih kriterija, raspravljati o nazivlju sve je teže. Veliki se broj hrvatskih znanstvenika, novinara i posljedično političara pomirilo s postojećim stanjem, sve vrvi tudicama, pretežno s američko-engleskoga govornog područja.

Čini se da i jezikoslovci ne pridonose uvijek poboljšanju stanja. Nepotrebno inzistiraju na nekim stavovima kojih se i sami ne drže, odnosno nisu uvijek spremni prihvatiti razumne razloge stručnjaka.² O čemu je riječ pokazat ću na primjeru nemogućnosti da naziv *složen* zamijeni potrebne razlikovne riječi *komPLICIRAN* i *kompleksan*. Drugačije rečeno, može li naziv *složeno* pokriti dva značenja.

¹ Tekst je napisan u okviru istraživanja za potrebe projekta „Primjena sustavnosne teorije u raščlambi opće tehnike“ koji novčano podupire Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Zahvaljujemo na potpori.

² Stručnjak je osoba koja se bavi određenim područjem djelovanja. U ovom kontekstu, svi su ostali spomenuti također stručnjaci, ali ne na tim područjima.

U potpunosti prihvaćam stav da treba nastojati upotrijebiti hrvatski naziv, uz uvjet da on jasno i jednoznačno određuje značenje toga pojma, što je *supletivni pristup* (M. Mihaljević).³

Prateći više časopisa s područja jezikoslovlja, došao sam do zaključka da ni u jezikoslovnom nazivlju nije moguće rabiti samo hrvatske riječi. Ali to valja doživjeti kao strukovni jezik, gdje je često potrebno zbog jasnoće upotrijebiti strane riječi. Na području plastike i gume, što mi je temeljni posao, nesmisleno je prevoditi riječi poput reologija ili upotrijebiti četiri riječi, korozija uslijed djelovanja naprezanja (još gore naponska korozija), kada je jednostavnije *tenzokorozija*. Ali engleski je naziv *glass transition temperature* uspješno zamijenjen sa *staklište*, umjesto ranije upotrebljivanih naziva: točka ili temperatura ostakljivanja odnosno temperatura staklastoga prijelaza. Pronađena su i jednostavna rješenja, npr. za englesku riječ *memory-effect*, *prisjećanje*, odnosno kao svojstvo, *prisjetljivost*.

Međutim u nekim ovodobnim raspravama s jezikoslovcima stekao sam dojam da ne priznaju rezultate izvornih znanstvenih radova na području jezikoslovlja, ako to nisu njihovi radovi. To ću prikazati na primjeru izričaja: „Složen ne može pokriti značenja naziva *komplíciran* i *kompleksan*.“

Zašto uporaba riječi *složen* nije primjerena kao zamjena za dva međunarodno prihvaćena naziva *komplíciran* i *kompleksan* temelji se na potrebi da prvenstveno stručnjaci odlučuju o rješenju, pri čemu jezikoslovci brižno motre da neko rješenje nije suprotno pravilima jezika.

Stav, da je rješenje stručnjaka u prednosti pred mišljenjem jezikoslovaca, temelji se na znanstveno priznatom rješenju. Naime I. Čatić i Lj. Šarić objavili su znanstveni rad Prilog sustavnoj analizi hrvatskog jezika.⁴ Iz toga teksta bit će ovdje navedene samo najvažnije misli o razlikovnosti riječi *komplíciran* i *kompleksan*.

Pridjevi *komplíciran* i *kompleksan* značenjski su slojeviti i susreću se u svakodnevnom govoru. Interpretaciju njihove slojevitosti moraju javnosti, pa i jezikoslovcima o svrhovitosti njihove porabe i mogućim njihovim hrvatskim istovrijednicama, tumačiti stručnjaci uz pomoć jezikoslovaca, što je bio slučaj u navedenom radu.

Analizirajući karakteristike hrvatskoga jezika s pomoću Ropohlove morfološke sistematike, kao dijela sustavnosne teorije tehnike, valjalo je odgovoriti na dva pitanja. Je li hrvatski jezik jednostavan ili komplíciran sustav i je li riječ o jednostavnome ili o kompleksnome sustavu?

Dakle, u oprjeci su dva tipa karakteristika: jednostavan – *komplíciran* i jednostavan – *kompleksan*, što je bitno naglasiti jer su *komplíciranost* i *kompleksnost* dvije jasno odvojene kategorije u Ropohlovoj morfološkoj sistematici.

³ Mihaljević, M., Terminološki priručnik, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.

⁴ Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, 20., 1994., 19.–30.

Ropohlova dva odgovora

Odgovor na navedena pitanja zahtijeva da se navedu neke temeljnice sustavnosne teorije. U sustavnosnoj teoriji postoje tri koncepta: hijerarhijski, funkcionalni i strukturni. U hijerarhijskome konceptu naglašuje se činjenica da su elementi jednoga sustava i sami sustavi. Istodobno je taj sustav element njemu nadređena sustava.

Stoga je moguće razlikovati tri pojma: nadsustav, sustav i podsustav. Osnovno je obilježje strukturnoga koncepta promatranje sustava kao cjeline međusobno povezanih elemenata. Pritom je cjelina više od zbroja njezinih dijelova zbog veza (relacija) među elementima.

U morfološkoj matrici na „pitanje“ o broju podsustava u sustavu, Ropohl je ponudio dva odgovora: jednostavan i kompliciran. Pritom naziv *kompliciran* valja razumjeti kao mjeru broja, u pravilu različitih podsustava u sustavu. Stoga je s nazivom kompliciran logički povezan naziv *različit*.

Na pitanje o mjeri broja veza (relacija među elementima sustava), Ropohl je ponudio tri odgovora: jednostavan, kompleksan i izrazito kompleksan. Iz toga proizlazi da su *kompliciran* i *kompleksan* u Ropohlovoj teoriji nazivi različita značenja jer opisuju različite kategorije.

Složen nije primjerena zamjena

U nas se i pridjev *kompliciran* i pridjev *kompleksan* često pokušava zamijeniti pridjevom *složen*. Premda je već više puta upozoreno da pridjev *složen* nije primjerena zamjena za navedene tuđice, jer ako one nisu u općem i stručnom jeziku istoznačne, ne mogu se zamijeniti istom riječju, barem ne uvijek i u svim značenjima, praksa se nastavlja (složena situacija).

Zato je pregledano desetak rječničkih izvora na hrvatskome, latinskome, engleskome, francuskome i njemačkome jeziku. Kako se u svim pregledanim rječnicima u osnovi susreću podjednake dvojbe, izabrano je nekoliko izvora koji se mogu smatrati reprezentativnima.

Rječnici

U trenutku objavljivanja članka o sustavnosnoj raščlambi hrvatskoga jezika upotrijebljeni su sljedeći referentni izvori: Rječnik stranih riječi B. Klaića, 2. izdanje Rječnika hrvatskoga jezika V. Anića i Rječnik hrvatskoga jezika (LZ i ŠK), a radi usporedbe i engleski opći rječnik Longman Dictionary of English Language.

Klaić za *kompliciran* navodi značenja: složen, zapleten, zamršen, težak. Nema posebne natuknice *kompleksan*, već se u sklopu natuknice *kompleks* navode značenja: složen, zamršen, zapleten, sastavljen, cjelokupan.

U Rječniku MH *komplikiran* se opisuje kao složen, zapleten, težak (komplikirane usporedbe, komplikirani hodnici). I pridjev se *kompleksan* definira kao složen, ali se dalje definicija proširuje značenjskom sastavnicom sastavljenosti od više dijelova povezanih među sobom, navodi se značenje *zapleten* (kompleksni problemi) i naziv *kompleksni broj* u matematici – broj sastavljen od realnih i imaginarnih veličina. *Kompleks* se definira kao sklop svih pojava ili predmeta koji čine jednu cjelinu (kompleks problema).

U Anićevoj Rječniku *komplikiran* znači: težak za rješavanje ili razumijevanje, zamršen, složen, zapleten, dok se za *kompleksan* navode značenja: 1. cjelokupan, ukupan (= rješenje); 2. složen, zamršen, zapleten (= situacija).

U Rječniku LZ i ŠK nema natuknice *komplikiran*, nego: „komplikirano *pril* na komplikiran način“, a uz *kompleksan* navedeno je značenje: „složen, zamršen, zapleten“; navodi se *kompleksan* u matematičkom i kemijskom značenju, ali među svim navedenim značenjima nema značenja *cjelokupan*.

U općem rječniku engleskoga jezika (Longman) *complex* se definira kao sastavljen od dvaju ili više dijelova..., a *complicated* se navodi kao sinonim. *Complicated* se određuje kao sastavljen od dijelova čiju je povezanost teško dokučiti; težak za analizu, objašnjavanje ili razumijevanje. U napomeni se o porabi ističe da *complicated* naglašuje odnos između dijelova i teškoće koje su povezane s njihovim razumijevanjem (*complicated situation*).

Izvori i podudarnosti

U vezi s prethodnim objašnjenjem pridjeva *complex*, potrebno je istaknuti da u Ropohlovoj teoriji ono što se sastoji od dvaju dijelova (sustav s dvama podsustavima) nikako ne bi moglo biti kompleksno (to bi mogao biti sustav s brojnim podsustavima). U objašnjenju se pridjeva *complicated* nazire još nešto: da odnos između više dijelova može biti komplikiran, tj. da komplikiranost nužno uključuje postojanje većega broja elemenata cjeline.

Izvori se u tumačenju značenja navedenih termina ne podudaraju u potpunosti, ali žele li se izvući najbitnije značenjske crte, praktično se u većini slučajeva podudara značenje pridjeva *komplikiran* i *kompleksan*. To za potrebe sustavnosne teorije, ali i tehničke svakodnevnice, nije prikladno rješenje.

Prema Ropohlu, moguće je razlikovati četiri osnovne kombinacije karakteristika sustava: jednostavan – jednostavan, *komplikiran* (velik broj elemenata sustava) – jednostavan (malo veza među njima), jednostavan – *kompleksan* (brojne veze), i *komplikiran* – *kompleksan* (izostavljene su kombinacije s *izrazito kompleksan*).

Primjerice, sukladno navedenom, brak je jednostavan sustav jer se sastoji samo od dvaju različitih elemenata (muž i žena). Ali veze su tih elemenata izrazito

kompleksne i višerazinske (ljubav, svakodnevnica, djeca itd.). Nasuprot tome, telefonska je mreža u nekoj zemlji primjer komplicirana sustava – s obzirom na broj različitih elemenata, i izrazito kompleksna sustava – s obzirom na veze elemenata koji su članovi sustava.

Kompliciran, ali ne kompleksan

Drama, uzmu li se u obzir likovi i njihovi odnosi, može biti komplicirana ako uključuje veći broj elemenata, likova. Međutim, ne mora biti kompleksna ako među velikim brojem članova ne postoje brojne i višerazinske veze. S druge strane, ako postoje samo dva lika, dramski je sustav jednostavan ali je pritom *kompleksan* ako su veze među njima brojne i zamršene.

Za prihvaćanje Ropohlova objašnjenja bilo bi korisno i u drugim izvorima pronaći potkrjepe. Zasad je za predloženu porabu svakoga naziva pronađena po jedna potkrjepa.

U Petit Larousse (20. izdanje, 1965.) pod natuknicom *complicqué*, adj. piše: „... sastoji se od velikoga broja dijelova, npr. komplicirani stroj.“ Ostala su značenja u skladu s već opisanim.

Slijedom navedenih primjera iz citiranih izvora, smatra se da je moguće prihvatiti Ropohlovu interpretaciju naziva *kompliciran* i *kompleksan*.

Zaključak

U općem bi se jeziku pridjev *kompleksan* mogao zamijeniti pridjevima *zamršen* ili *zapleten*, dok bi pridjevu *kompliciran* istovrijednice možda mogle biti *cjelokupan*, *ukupan* ili *različit*, premda nijedna nije odgovarajuća zamjena za naziv *kompliciran*. U tehnici, ali i znanosti, valja međutim zadržati tuđice *kompliciran* i *kompleksan* u značenju koje im pridaje Ropohl.

Pri stvaranju stručnoga jezika u prednosti su stručnjaci, dok jezikoslovci trebaju budno pratiti je li rješenje sukladno pravilima hrvatskoga jezika, ali ne smiju nametati rješenja koja zamućuju jasnoću koju je moguće postići uporabom stranih riječi. Osobito kad su ta rješenja općeprihvaćeni nazivi u velikome broju jezika, poput *kompliciranosti* i *kompleksnosti*.

Literatura

- Čatić, I., U povodu 30. obljetnice objave napisa „Tehnička terminologija“, Strojarsvo 45., 4.–6., 2003., 173.–178.
- Čatić, I., Hrvatska treba otvorene rasprave o hrvatskom jeziku, ali nema potrebe za „jezičnom policijom“, Vjesnik, 28. kolovoza 2003.

Čatić, I., Šarić, Lj., Prilog sustavnoj analizi hrvatskog jezika, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik, 20., 1994., 19.–30.

Čatić, I., Šarić, Lj., Znanost zadržava tuđice, Vjesnik, 16. studenoga 1995.

Mihaljević, M., Terminološki priručnik, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.

Sažetak

Igor Čatić, sveučilišni profesor u miru, Zagreb

UDK 001.4, znanstveni članak

primljen 3. prosinca 2006., prihvaćen za tisak 16. ožujka 2007.

The Relation between Linguists and Experts in the Creation of Terminology

In creating professional language, experts are in the advantage, whereas the linguists need to pay great attention to whether the provided solutions are consistent with the rules of the Croatian language. However, they must not impose solutions that would blur the clarity that the use of foreign words could achieve. This applies especially to the words that have found universal acceptance in many languages, as it is the case with the words *komplikiranost* (complicatedness) and *kompleksnost* (complexity).

HRVATSKO VOJNO NAZIVLJE U RJEČNIKU JURIDISCH-POLITISCHE TERMINOLOGIE

Mile Mamić

rvatsko vojno nazivlje bilo je prvo na udaru prilikom promjene političkih i društvenih sustava u kojima je živio hrvatski narod, napose nakon godine 1918., kad je to nazivlje, kao i hrvatski jezik uopće, bio izvrgnut snažnomu nasilju s izrazitom težnjom nametanja Hrvatima srpskih jezičnih obilježja. Koliko je to nasilje bilo, najbolje svjedoči primjer sveze *umirovljeni časnik* umjesto *penzionirani* (točnije srpski: *penzionisani*) *oficir*, što je dr. Ivan Šreter najprije platio zatvorom, a ubrzo i glavom.

Najprije se valja ukratko prisjetiti nekih važnijih pojedinosti u vezi s rječnikom Juridisch-politische Terminologie.¹ U skladu s poslijerevolucijskim načelom o jednakosti svih naroda u Monarhiji austrijska je vlada godine 1848. odlučila da se

¹ Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe, Beč, 1853.